

МІКРОЕКОНОМІКА

УДК: 338.432/433(477)

*Шульга О. А.
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова*

ПРОБЛЕМИ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ В УКРАЇНІ

Досліджено сучасний стан інноваційних процесів у сільськогосподарських підприємствах України. Визначено проблеми інноваційного розвитку сільськогосподарських підприємств та фактори, що його стримують.

Ключові слова: інновації, інноваційний розвиток, аграрний сектор, виробничі кластери.

Сьогодні актуальним є питання підвищення ефективності та конкурентоспроможності вітчизняного аграрного сектору, вирішення якого пов'язано з активізацією інноваційної діяльності сільськогосподарських підприємств. Однак, активізація інноваційних процесів в аграрному секторі вимагає значних коштів з боку господарюючих суб'єктів, які, як відомо, нині мають обмежені фінансові можливості. Саме тому існує необхідність в аналізі стану інноваційних процесів у сільськогосподарських підприємствах України, встановлення причин, які перешкоджають їх інноваційному розвитку та визначення заходів для посилення інноваційної активності у сільському господарстві.

Питаннями розвитку інноваційних процесів в аграрному секторі України займаються такі вітчизняні вчені-економісти, як П. М. Музика, І. М. Міщенко, В. В. Россоха, В. М. Руслан, К. О. Прокопенко, О. Г. Шпикуляк, О. В. Шубравська та ін. Однак, ряд питань є недостатньо висвітленими і вимагають подальшого поглибленого вивчення.

Мета статті – проаналізувати сучасний стан інноваційних процесів у сільськогосподарських підприємствах України, встановити причини, які перешкоджають їх інноваційному розвитку та визначити заходи для активізації інноваційної активності у сільському господарстві.

Вчені по-різному визначають сутність інновацій. Розглянемо деякі з них. Наприклад, Б. Твісс визначає інновацію як процес, у якому винахід або ідея набувають економічного змісту. Ф. Ніксон вважає, що це сукупність технічних, виробничих і комерційних заходів, що спричиняють появу на ринку нових товарів, поліпшених промислових процесів та устаткування. П. Лемерль характеризує інновацію як новий продукт або послугу, спосіб їх виробництва, нововведення в організаційній, фінансовій, науково-дослідній та інших сферах, будь-яке удосконалення, що забезпечує економію витрат або створює умови для такої економії. Також можна сказати, що інновація – це функціонування організаційних структур на кожному етапі інноваційного процесу – від створення новацій до впровадження у виробництво [2].

Щодо інновацій в сільському господарстві, то їх можна розглядати як зміну, що вноситься суб'єктом господарювання у власну діяльність з метою підвищення конкурентоспроможності на ринку та задоволення суспільних потреб. Особливістю інновацій в аграрному секторі є те, що вони зачіпають безпосередньо процеси, учасниками яких є людина, машина і компонент навколишнього середовища (тварина, рослина), існування яких у природному середовищі (без участі людини) неможливе або можливе лише з втратою базових функціональних ознак.

Таким чином, інновації в сільському господарстві – це, з одного боку, процес розробок і поширення нових видів продукту, нових технологій, нових форм і методів діяльності, а з іншого боку, це матеріалізований результат цього процесу, який дозволяє підвищити конкурентоспроможність продукції та ефективність діяльності сільськогосподарського підприємства у цілому.

Виділяють різноманітні типи інновацій:

I. залежно від сфери застосування: економічні, організаційні, технологічні, товарні, суспільні, технічні і соціальні;

II. залежно від глибини змін: радикальні, поліпшуючі, модифікаційні;

III. залежно від сфер діяльності: технологічні, виробничі, економічні, торговельні, соціальні, організаційні тощо;

IV. залежно від причин виникнення: реактивні (які забезпечують виживання фірми в умовах конкуренції) та стратегічні (які дозволяють отримати конкурентні переваги у перспективі).

V. залежно від характеру потреб, які вони задовольняють: зорієнтовані на існуючі потреби та зорієнтовані на формування нових потреб.

Якщо говорити про сучасний стан інноваційних процесів в сільськогосподарських підприємствах України, то варто відмітити, що задля оцінки основних характеристик інноваційних процесів в сільському господарстві Державною установою “Інститут економіки та прогнозування НАН України” разом із Державною службою статистики України було проведено обстеження інноваційної діяльності 58 сільськогосподарських підприємств за 2009–2011 роки. Основними критеріями відбору обстежуваних підприємств були наявність публічної інформації про них і достатньо високий рівень їх прибутковості. У результаті проведеного дослідження їм вдалося встановити такі характерні риси нинішнього етапу інноваційного процесу в сільськогосподарських підприємствах України:

– достатньо високий рівень інноваційної активності обстежуваних сільськогосподарських підприємств (57% у рослинництві та 30% у тваринництві);

– обмежене використання сільськогосподарськими підприємствами власних інноваційних розробок (вони переважно є користувачами розробок спеціалізованих науково-дослідних організацій);

– найбільшу інноваційну активність демонструють підприємства з відносно вищим рівнем прибутковості;

– диверсифікація напрямів інноваційної діяльності ефективних підприємств. Так, із 50% підприємств, які спеціалізуються на вирощуванні зернових і технічних культур, 50% використовували високопродуктивні породи тварин, а 33% впроваджували прогресивні технології виробництва молока і відгодівлі худоби;

– абсолютне переважаювання власних коштів підприємств серед джерел

фінансування інновацій;

– низький рівень використання сільськогосподарськими підприємствами джерел інформації щодо інноваційних розробок та можливостей їх запровадження від університетів та НДІ;

– різноспрямованість інноваційної діяльності рослинницьких та тваринницьких підприємств за її видами. Так, якщо в рослинництві інновації продукту впроваджували 88% інноваційно активних підприємств, то у тваринництві – жодне;

– понад половина досліджуваних сільськогосподарських підприємств відзначили існування вигод, які принесли для довкілля впроваджені ними інновації.

Крім того, варто відмітити, що у рослинництві обстежувані сільгосппідприємства запроваджували такі види інноваційного продукту, як насіннєвий матеріал, біопестициди, біодобрива, спеціалізована техніка. Нові технології впроваджували 77% інноваційно активних рослинницьких підприємств та 50% таких підприємств удосконалювали допоміжні види діяльності.

Щодо інноваційно активних тваринницьких підприємств усі займалися лише процесовими інноваціями. При цьому дві третини підприємств впроваджували новітні методи виробництва, а третина – удосконалювала допоміжні види діяльності.

Серед причин гальмування впровадження інновацій в сільському господарстві обстежувані підприємства назвали: недостатній рівень фінансового забезпечення підприємств, низьку доступність кредитів і державної підтримки, нерозвиненість системи інформаційного забезпечення інноваційного процесу [9].

Однак, недостатня інноваційна активність сільськогосподарських підприємств в Україні зумовлена не лише вищевказаними чинниками, але й низкою інших, серед яких:

– технічне відставання сільського господарства від промисловості, яке склалося історично;

– залежність технологій виробництва в сільському господарстві від природно-кліматичних і погодних умов;

– більш пізній розвиток біології, генетики, хімії, від яких залежить НТР у сільському господарстві;

– відокремленість більшості сільськогосподарських підприємств від організацій, які виробляють та реалізують науково-технічну продукцію;

– відсутність інфраструктури інноваційної діяльності;

– відсутність зв'язку науки з освітою та сільськогосподарським виробництвом;

– недоліки в міжрегіональному та міжгалузевому науково-технічному співробітництві;

– орієнтація прикладної науки на розробку, а не на впровадження;

– недостатність фінансових ресурсів для проведення наукових досліджень та впровадження інноваційних розробок;

– низька привабливість інвестицій в інновації в сільському господарстві через неокупність інноваційних проектів в коротко- і середньостроковому періоді;

– високі ставки за кредитами для сільськогосподарських підприємств;

– недосконалість нормативно-правової бази регулювання і стимулювання інноваційної діяльності;

– нерозвиненість системи захисту прав інтелектуальної власності в Україні;

- мізерне бюджетне фінансування наукових розробок у сільському господарстві;
- повільне формування ринку інноваційної продукції;
- відсутність належних соціально-побутових умов, що призводить до відсутності мотивації у випускників вищих навчальних закладів аграрного профілю мотивації на досягнення якісного результату своєї праці та ін.

Тому з метою підвищення інноваційної активності в сільському господарстві слід вжити ряд заходів. По-перше, провести структурну перебудову економіки в напрямку збільшення частки високотехнологічного виробництва. По-друге, стимулювати розвиток наукоємних виробництв та галузей шляхом надання податкових пільг для підприємств, що застосовують технології, та запровадження санкцій для тих суб'єктів, які випускають застарілу продукцію та використовують неефективні ресурсо-, енерго-, екологотехнології. По-третє, розвиток інноваційної інфраструктури за принципом освіта-наука-виробництво. Доцільним буде створення інноваційно-виробничих кластерів, які є об'єднаннями взаємопов'язаних різних організацій (промислових компаній, дослідних центрів, наукових установ, органів державного управління та інші) на основі територіальної концентрації мереж спеціалізованих постачальників, основних виробників та споживачів, пов'язаних між собою технологічним ланцюжком. Кластери спрямовують свою діяльність на виробництво інноваційної продукції світового рівня, їх створення є особливо ефективним при реалізації програм економічного розвитку окремих регіонів, а іноді – навіть цілих країн. Крім того, кластерна система об'єднання підприємств дозволить подолати відразу кілька факторів, які перешкоджають розвитку інновацій у сільському господарстві.

По-четверте, необхідно вдосконалити правову базу (захист прав інтелектуальної власності, створення патентних судів) та підвищити рівень оплати праці працівників НДДКР. По-п'яте, підвищити поінформованість аграріїв у сфері поширення інновацій.

Крім того, варто скористатися світовим досвідом державної підтримки інноваційної діяльності підприємств шляхом запровадження податкових пільг, зокрема: відстрочення податкових платежів у разі виникнення додаткових витрат на інноваційні цілі; зменшення податку на суму приросту витрат на інноваційні цілі; звільнення від оподаткування прибутку, отриманого від реалізації інноваційних проектів протягом декількох років; пільгове оподаткування дивідендів, отриманих по акціям фірм, що здійснюють інноваційну діяльність; зниження ставок податку на прибуток з метою вивільнення резервних коштів на науково-дослідні і дослідно-конструкторські роботи; зменшення оподаткування прибутку на суму вартості приладів та устаткування, переданих вищим навчальним закладам, НДІ та іншим інноваційним організаціям [7].

Таким чином, характерними рисами інноваційної діяльності сільськогосподарських підприємств України є: обмежене використання підприємствами власних інноваційних розробок, взаємозумовленість ступеня інноваційної активності підприємства та його прибутковості, диверсифікація напрямів інноваційної діяльності ефективних підприємств, низький рівень використання сільськогосподарськими підприємствами інституційних джерел інформації щодо інноваційних розробок і ін.

Основними перешкодами розвитку інноваційної діяльності є недостатній рівень фінансового забезпечення підприємств та нерозвиненість системи інформаційного

забезпечення інноваційного процесу. У зв'язку з цим, з метою посилення інноваційної активності сільськогосподарських підприємств необхідно: провести структурну перебудову економіки в напрямку збільшення частки високотехнологічного виробництва; стимулювати розвиток наукоємних виробництв та галузей шляхом надання податкових пільг для підприємств, що застосовують технології, та запровадження санкцій для тих суб'єктів, які випускають застарілу продукцію та використовують неефективні ресурсо-, енерго-, екологотехнології; розвиток інноваційної інфраструктури за принципом освіта-наука-виробництво; вдосконалити правову базу та підвищити рівень оплати праці працівників НДДКР; підвищити поінформованість аграріїв у сфері поширення інновацій.

Використані джерела:

1. Алтухова Н. В. Проблеми інноваційного розвитку агропромислового комплексу України / Н. В. Алтухова // Агросвіт. – 2012. – № 2. – С. 48-54.
2. Височан О. С. Наукові підходи до визначення понять “інновації” та “інноваційна діяльність” у сільському господарстві [Електронний ресурс] / О. С. Височан, Ю. В. Пікуш // Вісник ХНУ. – 2011. – № 2. – Т. 3. – Режим доступу: www.nbu.gov.ua/portal/...101-104.pdf.
3. Інноваційна діяльність в аграрній сфері: інституціональний аспект : моногр. / [П. Т. Саблук, О. Г. Шпикуляк, Л. І. Курило та ін.]. – К. : ННЦ ІАЕ, 2010. – 706 с.
4. Інноваційні трансформації аграрного сектора економіки : моногр. ; за ред. О. В. Шубравської ; НАНУ ІЕП. – К., 2012. – С. 106-163.
5. Міщенко І. М. Інноваційна діяльність у сільському господарстві : автореф. дис. ... канд. екон. Наук : спец. 08.02.02 “Економіка та управління науково-технічним прогресом” / І. М. Міщенко. – К., 2005. – 21 с.
6. Музика П. М. Інноваційне підприємництво в аграрному виробництві України : моногр. / П. М. Музика. – Львів : ПП “Кварт”, 2005. – 306 с.
7. Нагорна Т. М. Особливості інноваційної діяльності в сільськогосподарських підприємствах / Т. М. Нагорна // Агросвіт. – 2012. – № 13. – С. 43-50.
8. Россоха В. В. Формування інноваційно-інвестиційної політики в аграрній сфері економіки: моногр. / В. В. Россоха, О. М. Гусак. – К. : ННЦ ІАЕ, 2011. – 240 с.
9. Шубравська О. В. Розвиток агроінноваційної діяльності в Україні / О. В. Шубравська, К. О. Прокопенко // Економіка АПК. – 2013. – № 4. – С. 77-81.

Шульга О. А. Проблемы инновационного развития сельскохозяйственных предприятий в Украине.

Исследовано современное состояние инновационных процессов в сельскохозяйственных предприятиях Украины. Определены проблемы инновационного развития сельскохозяйственных предприятий и факторы, которые его сдерживают.

Ключевые слова: инновации, инновационное развитие, аграрный сектор, производственные кластеры.

Shulga O. A. The problems of innovative development of agricultural enterprises of Ukraine.

The modern innovative process of agricultural enterprises of Ukraine state is investigational. The problems of innovative activity of agricultural enterprises and the factors which make it slower are determined.

Key words: innovation, innovation development, agrarian sector, industrial clusters.